

С. В. Сюр, викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Поліцейської фінансово-правової академії

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОТРИМАННЯ ОСВІТИ ЗАСУДЖЕНИМИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Статтю присвячено зарубіжному досвіду отримання освіти засудженими. Проведено порівняльний аналіз.

Стаття посвячена зарубіжному опыту получения осужденными образования. Проведен сравнительный анализ.

The article is devoted to the foreign experience of getting education by imprisoned persons. The comparative analysis is carried out.

Ключові слова. Позбавлення волі, навчання, засуджені, зарубіжні країни.

Вступ. Тюремна політика сучасних країн пройшла великий історичний шлях свого становлення. Досвід багатьох держав, на жаль, демонструє, що перебування в місцях позбавлення волі замість виправлення засуджених перетворює більшість з них на найнебезпечніших злочинців. У зв'язку з цим у багатьох країнах світу докладаються великі зусилля для вдосконалення режиму виконання й відбування покарання і забезпечення його позитивного впливу на ув'язнених. Один з кращих засобів позитивного виправного впливу на засуджених – процес навчання, особливо отримання вищої освіти.

Загальноосвітнє навчання засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі розвиває їх кругозір, підвищує рівень інтелекту і цивілізованості, перешкоджаючи таким чином учиненню повторних злочинів. Важливе значення у справі виправлення і ресоціалізації засуджених має також і професійна підготовка. Відсутність трудової спеціальності, суспільно корисних трудових занять – це криміногенний фактор, який досить часто призводить до вчинення злочину.

Постановка завдання. Мета статті полягає у проведенні порівняльного аналізу щодо можливості здобуття вищої освіти в пенітенціарних закладах деяких зарубіжних країн і надання рекомендацій їх упровадження в установах виконання покарань України.

Результати дослідження. *Австрія.* У 2003 р. розпочався проект із розробки нових стандартів у галузі документообігу й оцінки ефективності здійсненої роботи, орієнтований на роботу в соціальній сфері із засудженими і діяльність психологічних служб. Найбільшу значущість в освітньому процесі засуджених має проект “Теленавчання”, що розпочався в 2000 р. Участь у ньому передбачає здобуття освіти дистанційним методом. У рамках цього проекту застосовуються найсучасніші педагогічні форми й методи навчання, використовуються обладнані комп'ютерні класи та Інтернет [1].

Німеччина. Виконання кримінальних покарань тут перебуває в компетенції Міністерства юстиції ФРН і регламентується федеральним законом, що набрав чинності з 1 січня 1977 р. Однією із земель, що домоглася найбільших успіхів у справі ресоціалізації засуджених до позбавлення волі, є Північний Рейн-Вестфалія, де мешкають близько 18 % населення всієї Німеччини. У кримінально-виконавчих установах ФРН основні засоби, які сприяють ресоціалізації злочинців, – це загальноосвітнє та професійне навчання і продуктивна праця.

© С. В. Сюр, 2010

Кримінально-виконавчий кодекс ФРН зобов'язує засуджених, котрі не закінчили основну школу, відвідувати відповідні заняття у спеціальній школі. § 67 передбачає також, що засуджений має право відвідувати в робочий час заняття, курси підвищення кваліфікації, навчатися заочно і брати участь в інших освітніх заходах. Засуджені можуть отримати і вищу освіту. Для цього всі охочі, хто має право на вступ до ВНЗ, відбувають покарання в тюрмі закритого типу Гельдерн і навчаються заочно в університеті м. Хагена [2, 15].

У 1996 р. на базі цієї тюрми створено експериментальний телеколедж, який у повному обсязі готує засуджених до отримання атестата професійної вищої школи. Професійна освіта засуджених організовується спільними зусиллями адміністрації тюрем, федеральних комітетів із праці і вільними німецькими профспілками та орієнтується на потреби вільного ринку робочої сили. При цьому адміністрація тюрем, у першу чергу відкритого типу, планує закінчення професійного навчання таким чином, щоб воно збіглося із закінченням строку покарання, надаючи засудженому можливості відразу після звільнення нормально включитися в життя суспільства.

Фінляндія. Тюрми мають можливість давати різнобічну професійно-технічну і загальну освіту. Близько 10 % ув'язнених щодня проходять навчання [3, 68]. Засудженим у Фінляндії законодавчо надано право вибору: праця або навчання в робочий час [4, 34]. У тюрмі можна підготуватися до складання іспитів для

вступу до університету і продовжити в ньому освіту. Ув'язнені жінки цієї країни можуть також отримувати вищу професійну або заочну освіту. Іспити для вступу до університету і сесії можна скласти в тюрмі. За відсутності необхідної літератури в тюрмній бібліотеці в ув'язнених є можливість придбавати книги в освітніх установах або громадських бібліотеках.

Куба. Після революції 1959 р. в цій державі проведено ряд реформ, спрямованих на поліпшення умов утримання ув'язнених, забезпечення їхнього захисту і сприяння їхній подальшій реабілітації. Пенітенціарне законодавство республіки складено з урахуванням принципів і норм, установлених у Мінімальних стандартних правилах поведінки з ув'язненими, прийнятих на першому конгресі Організації Об'єднаних Націй із запобігання злочинності й поведінки із правопорушниками, який відбувся в Женеві 1955 р.

З кінця 2000 р. на Кубі ведеться розробка ряду освітньо-виховних програм для пенітенціарних установ. Зокрема, з жовтня 2001 р. в порядку експерименту почалося здійснення так званої “аудіовізуальної програми”, яка передбачає ведення занять за програмою “Університет для всіх” з використанням телебачення, відеоматеріалів та дидактичних посібників. Серйозна увага в республіці приділяється також створенню особливих умов для неповнолітніх правопорушників і виробленню особливого підходу до їхньої реабілітації. Одним з найважливіших заходів у даній галузі стало відкриття у жовтні 2001 р. в Гавані Молодіжного виправного центру “Сан-Франциско-де-Паула”. Він розрахований на утримання 150 молодих людей у віці від 16 до 21 року. Вихованці отримують у центрі повну середню освіту (12 класів) і мають право вчитися на денних відділеннях вищих навчальних закладів, але при цьому зобов'язані щовечора повертатися до центру [5, 28–29].

У **Швеції** створено всі необхідні умови для доступу засуджених до освіти, хоча лише в деяких тюрмах в ув'язненого є можливість використовувати інформаційні технології. Тому дистанційне навчання у Швеції тільки починає свій розвиток і поки що рідко застосовується в пенітенціарних установах. Успішно діє програма індивідуального підходу. Так, для ув'язненого розробляється індивідуальна програма навчання з урахуванням його певних потреб, котра може продовжуватися після того, як ув'язнений звільниться [1].

Франція. Навчання у школі обов'язкове. Основну турботу щодо професійної підготовки бере на себе організація GRETA системи національної освіти, а також різні приватні та громадські організації. Більше 30 тис. ув'язнених вчаться, з них 866 чоловік – у вищих навчальних закладах [6, 32].

Російська Федерація. Нині в роботодавців усе більше виникає потреба в кваліфікованих фахівцях. За даними ФСВП Росії, приблизно 35–40 тис. засуджених із середньою освітою бажають отримувати вищу освіту під час відбування покарання [7]. Кримінально-виконавча система взаємодіє з багатьма вищими навчальними закладами, що забезпечують отримання освіти засудженими. Найбільш тісні контакти встановлено із Сучасною гуманітарною академією (СГА), яка має широку мережу філій, розташованих на всій території Росії. Оскільки виправні колонії існують в усіх суб'єктах Російської Федерації, то наявність поблизу філії академії дає можливість студентам, незалежно від місця їхнього перебування (проживання), отримувати в ній освіту.

Позитивне використання СГА можливостей супутникового зв'язку; академія експлуатує два супутники, один працює на східну частину країни, інший – на західну, що дозволяє охопити всю територію Росії, а також ряд зарубіжних країн. За допомогою супутникового зв'язку, Інтернету і телебачення впроваджено дистанційне навчання [1, 2–3]. При цьому студент може прослуховувати лекції, отримувати завдання, брати участь у семінарі чи тестуванні, складати заліки або іспити за допомогою комп'ютерних технологій. Дистанційне навчання в установах КВС з використанням телекомунікаційних технологій дає засудженим можливість здобути вищу освіту практично в будь-якій географічній точці без відвідування вузу і безпосереднього контакту з викладачами. У кримінально-виконавчій системі даний спосіб реалізації засудженими до позбавлення волі права на отримання освіти найбільш прийнятний і не суперечить режимним вимогам виправних установ. Причому для деяких видів установ, що виконують покарання у вигляді позбавлення волі, він єдино можливий. Серед засуджених нині найбільш поширена форма отримання освіти заочно, з використанням телекомунікаційних технологій.

Надання засудженим можливості отримувати вищу освіту знаходить підтримку з боку керівництва ФСВП Росії. В одному з інтерв'ю директор ФСВП Росії Ю. І. Калінін зазначив: “Нині в кримінально-виконавчій системі розробляється проєкт з розвитку освітніх програм для засуджених. Своє завдання ми бачимо в тому, щоб на зміну тюрмним університетам прийшли цивілізовані інститути. Будь-який засуджений отримає дистанційний доступ до університетської освіти” [8].

За інформацією ФСВП Росії, зараз з органами й установами КВС співробітничують 32 вузи Росії [9, 22]. Нині близько 1,5 тис. засуджених навчаються на договірній основі у вищих навчальних закладах. Найбільш затребувані спеціальності серед засуджених – це менеджмент, економіка, психологія та юриспруденція (вищу юридичну освіту отримують більше 600 чоловік).

За результатами проведеного нами анкетування в Україні з'ясувалося, що з 230 засуджених, які мають середню освіту, 202 (87,8 %) бажають отримати вищу освіту (94 особи (46,5 %) можуть вчитися на платній основі). Головне те, що родичі засуджених готові здійснювати оплату за навчання, а це, у свою

чергу, дозволить більш раціонально використовувати технічну базу представництва і знизити матеріальні витрати на технічне оснащення нечисленних пунктів дистанційного навчання.

Передумовою для забезпечення можливості отримання засудженими до позбавлення волі вищої освіти може послужити консолідація всіх потенційних студентів з числа засуджених в одній установі виконання покарань. У ряді міжнародних актів передбачено можливість виїздів за межі ВУ, в тому числі у зв'язку з навчанням. Наприклад, у Європейських тюремних правилах прямо пишеться: “У програмах перевиховання необхідно передбачати можливості відпусток (звільнень) для ув'язнених, які надаються максимально можливою мірою за медичними показаннями, у зв'язку з навчанням, питаннями професійного характеру, із сімейними обставинами та іншими соціальними причинами” [4, 79].

Нині вже вирішуються питання надання реальних можливостей для здобуття засудженими післявузівської освіти. У ряді наукових публікацій (І. Г. Богатирьова, О. М. Джужі, Д. І. Івашини, Т. Ф. Минаєва та інших) висловлювалися загальні пропозиції з правової регламентації даного аспекту.

Проблема отримання вищої освіти засудженими стає все більш актуальною. Як бачимо, розвинені європейські країни надають можливості ув'язненим здобувати не тільки середню, але й вищу освіту. Вітчизняному законодавцю слід звернути увагу на набутий зарубіжний досвід щодо можливості навчання засуджених у вищих навчальних закладах, внести необхідні зміни до законодавства й розробити механізми його впровадження.

Нині Кримінально-виконавчий кодекс України зараховує навчання засуджених до основних засобів їх ресоціалізації та виправлення [10]. Так, у ст. 6 зазначено: “...Основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених є ... загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив”. Згідно зі ст. 107 засуджені, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, мають право одержувати освіту, відповідно до законодавства про освіту.

Ст. 123 “...Відповідно до Положення про порядок реалізації у виправних та виховних колоніях програм диференційованого впливу на засуджених до позбавлення волі, затвердженого наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань, у колоніях реалізуються такі типові програми: “Освіта”, “Професія”, “Правова просвіта”, “Духовне відродження”, “Творчість”.

У ст. 125 говориться: “У колоніях... для засуджених забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти... створюються умови для самоосвіти, надається можливість навчання в загальноосвітніх навчальних закладах колоній... засуджені, які навчаються в них, підручниками, зошитами та письмовим приладдям забезпечуються безоплатно”.

Ст. 126 проголошує: “Організація загальноосвітнього і професійно-технічного навчання засуджених, у тому числі професійно-технічного навчання на виробництві, здійснюється відповідно до законів України “Про освіту” (1060-12), “Про загальну середню освіту” (651-14) і “Про професійно-технічну освіту” (103/98-ВР). На період проходження державної підсумкової атестації засуджені, які навчаються, звільняються від роботи на строк, передбачений законодавством. Засудженим, які займаються самоосвітою, адміністрація колонії створює необхідні умови для занять у вільний від роботи час. Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених заохочується і враховується під час визначення ступеня їхнього виправлення”.

Висновки. На підставі вищевикладеного робимо такі висновки.

По-перше, здобуття вищої освіти засудженими – один із важливих факторів зниження криміногенності в суспільстві, запобігання рецидиву злочинів, сприяння ресоціалізації та адаптації засуджених у суспільстві після їх звільнення.

По-друге, в разі труднощів забезпечення засуджених роботою у виправних установах здобуття вищої освіти є альтернативою праці для засуджених і має позитивний виправний вплив.

По-третє, у країні за час незалежності значно розширилася мережа вищих навчальних закладів, що проводять навчання за заочною та дистанційною формами (у тому числі російських) на платній основі. Ці ВНЗ конкурують між собою щодо залучення абітурієнтів до себе на навчання.

По-четверте, здобута під час позбавлення волі вища освіта значно полегшить засудженому працевлаштування після звільнення.

По-п'яте, працюючи засуджені, крім оплати навчання у ВНЗ, можуть за бажанням виділяти частину зароблених грошей на закупівлю необхідного обладнання для дистанційного навчання (на придбання комп'ютерів, оргтехніки, паперу, оплати за користування Інтернетом тощо). Таким чином, можна досить швидко створити необхідну технічну базу для заочного і дистанційного навчання. Після звільнення засудженого вкладені кошти можна буде йому повертати (хоча б частково).

По-шосте, значну допомогу засудженим, які навчаються заочно у ВНЗ, могли б надавати інші засуджені, що мають вищу освіту з відповідною спеціальністю.

По-сьоме, за наявності мережі Інтернет вирішується проблема забезпечення засуджених-студентів навчальними матеріалами, підручниками.

Література

1. Васютович Т. В. Использование дистанционных технологий при работе с осужденными [Электронный ресурс] / Васютович Т. В. // Профессиональное образование в условиях дистанционного

обучения. Достижения, проблемы, перспективы : межрегион. научно-практ. конф. – Режим доступа : <http://www.muhr.ru/arch>. 56.

2. Андреев Н. А. Ресоциализация осужденных в пенитенциарных учреждениях ФРГ [Текст] : учеб. пособие / Андреев Н. А., Морозов В. М., Ковалев О. Г. и др. – М. : Права человека, 2001. – 52 с.

3. Юнकारी Т. Актуальные проблемы тюремной службы Финляндии [Текст] / Юнकारी Т. // Сб. мат. междунар. научно-практ. конф. Ч. 1 ; под ред. О. Г. Ковалева. – М. : НИИ УИС Минюста России, 2004. – 111 с.

4. Багреева Е. Пенитенциарная система Финляндии [Текст] / Е. Багреева // Преступление и наказание. – 1995. – № 8. – 136 с.

5. Шумкова Ю. Исполнение уголовных наказаний в Республике Куба [Текст] / Ю. Шумкова // Преступление и наказание. – 2005. – № 4. – 163 с.

6. Александров Ю. День во французской тюрьме [Текст] / Ю. Александров // Преступление и наказание. – 2005. – № 1. – 134 с.

7. Богатирьев І. Г. Роль міжнародних стандартів у гуманізації системи покарань (теоретико-прикладний аспект) [Текст] / І. Г. Богатирьев // Держава і право : зб. наук. пр. “Юридичні і політичні науки”. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – Вип. 22.

8. Калинин Ю. И. Адвокатов воспитывают на нарах [Текст] / Ю. И. Калинин // Российская газета. – 2006. – 18 октября. – № 233 (4199). – 68 с.

9. Васильева А. Телекоммуникационные технологии в образовательном процессе осужденных [Текст] / А. Васильева // Преступление и наказание. – 2006. – № 10. – 141 с.

10. Кримінально-виконавчий кодекс України [Текст] : офіційне видання. – К. : Атіка, 2003. – 96 с.